

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านถ้ำ
อำเภอดอกคำใต้ และชุมชนศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา

ภายใต้กรอบสัญวิทยา

The Analysis and Comparison of the Identity of the
Ban Tham Community, Dok Khamtai District, and Sri Thoi
Community, Mae Chai District, Phayao Province Within
the Framework of Semiotics

ธัญญพัทธ์ มุ่งพัฒนสุนทร^{1*} และภัทรา เอกประเสริฐ²

Thanyapat Mungpattanasunthon¹, and Pattrra Akeprasert²

¹ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา พะเยา 56000

² คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา พะเยา 56000

¹ School of Political and Social Science, University of Phayao, Phayao, 56000, Thailand

² School of Liberal Arts, University of Phayao, Phayao, 56000, Thailand

* Corresponding author: E-mail address: thanyapat.mu@up.ac.th

(Received: August 16, 2024; Revised: January 22, 2025; Accepted: January 23, 2025)

บทคัดย่อ

การศึกษาอัตลักษณ์ชุมชนจังหวัดพะเยาครั้งนี้เน้นค้นหาและวิเคราะห์อัตลักษณ์ชุมชนตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ และตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา โดยใช้ข้อมูลทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของชุมชนทั้งสอง การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก สัมภาษณ์กลุ่ม และวิเคราะห์ SWOT โดยผู้เข้าร่วมที่คัดเลือกมาแบบเจาะจงจำนวน 40 คน แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดอัตลักษณ์ และทฤษฎีสัญวิทยา ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนศรีถ้อยมีอัตลักษณ์หลักคือ "ลิ้นจี่" ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ทั้งในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น พิธีสู่ขวัญ สืบชะตา และบวชต้นลิ้นจี่ แสดงถึงความสำคัญของการปลูกลิ้นจี่อยู่คู่กับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชน ส่วนบ้านถ้ำมีอัตลักษณ์ที่สำคัญคือ "ปูหิน" เป็นปูน้ำจืดโบราณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเป็นตัวชี้วัดความสมบูรณ์ของระบบนิเวศในท้องถิ่น จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบพบว่า บ้านถ้ำมีอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ และพิธีกรรมทางศาสนา ในขณะที่ศรีถ้อยมีอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและกิจกรรมชุมชน ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของบริบททางพื้นที่ในการสร้าง และแสดงออกถึงอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันในแต่ละชุมชน และในกรอบทฤษฎีสัญวิทยา ตัวสัญลักษณ์ของบ้านถ้ำถูกแทนภาพด้วยปูหิน ตัวแทนใน "สัตว์" ส่วนศรีถ้อยถูกแทนภาพด้วยลิ้นจี่ ตัวแทนใน "พืช" ที่สะท้อนภาพวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในแต่ละชุมชน

คำสำคัญ: สัญวิทยา อัตลักษณ์ชุมชน วิถีชุมชน พะเยา

Abstract

The study of community identity in Phayao Province focuses on investigating and analyzing the identities in Ban Tham, Dok Khamtai District, and Sri Thoi, Mae Chai District, Phayao Province. Field data were collected through in-depth interviews, focus group discussions, and SWOT analysis with a purposively selected sample of 40 participants. Then, the data was analyzed under the framework of identity concepts and semiotic theory. Findings reveal that the Sri Thoi community's primary identity revolves around the "lychee," which is significant in daily life and cultural rituals such as Blessing Ceremonies, Life Extension Rites (*Seup Chata*), and Lychee Ordination Ceremonies. These rituals underline the cultural and agricultural importance of lychee cultivation as an integral part of the community's way of life. In contrast, Ban Tham community's defining identity is represented by the "Rock Crab," an ancient freshwater species with historical value and ecological significance as an indicator of the local ecosystem's health. The comparative analysis demonstrated that the Ban Tham community's identity is deeply rooted in history and religious rituals. In contrast, the Sri Thoi community's identity is closely tied to agriculture and community activities. Results emphasized the critical role of geographical context in shaping and expressing distinct community identities. Considering the semiotic theory framework, key signifiers reflected these differences: the rock crab symbolized Ban Tham as an "animal" representing its heritage. In contrast, the lychee symbolizes Sri Thoi as a "plant" representative of its agricultural lifestyle and cultural practices, capturing the essence of each community's unique identity.

Keywords: Semiotics, Community Identity, Community Way, Phayao Province

บทนำ

การศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนเป็นหัวข้อที่มีความสำคัญในการวิจัยทางสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา อัตลักษณ์เป็นเครื่องมือที่ช่วยให้เราเข้าใจถึงลักษณะเฉพาะและคุณค่าที่สืบทอดมาของชุมชนต่าง ๆ โดยเน้นที่วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมที่ได้รับการส่งสืบทอดมาเป็นเวลานาน แนวคิดทฤษฎีสัญวิทยา (Semiotics) ศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์และความหมายในสังคม มีบทบาทสำคัญในการทำความเข้าใจอัตลักษณ์ของชุมชน การศึกษาวิจัยในต่างประเทศแสดงให้เห็นว่าการวิเคราะห์สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์สามารถเปิดเผยความหมายที่ลึกซึ้งและความซับซ้อนของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในชุมชนต่าง ๆ ได้ [1, 2]

ตามทฤษฎีของ Roland Barthes [1] สัญลักษณ์และอัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านกระบวนการทางสังคมและการสื่อสาร สัญลักษณ์ไม่ได้มีความหมายในตัวเอง แต่ความหมายเกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงและการตีความของผู้คนในสังคม Umberto Eco [2] ยังได้เน้นถึงความสำคัญของการศึกษาสัญลักษณ์ในบริบทของวัฒนธรรมและสังคม โดยเฉพาะการวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวิถีชีวิตประจำวัน ซึ่งช่วยให้เราเข้าใจถึงการสร้างและการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชุมชนในระยะยาว แนวคิดเหล่านี้สามารถนำมาใช้ในการศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนในประเทศไทยเพื่อให้เข้าใจถึงปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างและการรักษาอัตลักษณ์ในแต่ละบริบทได้อย่างชัดเจน อีกทั้งยังสามารถนำผลที่ได้ไปต่อยอดในการพัฒนาชุมชน โดยการประยุกต์ใช้กับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนผ่านการท่องเที่ยว และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจากทุนวัฒนธรรมอัตลักษณ์ชุมชน เพื่อสร้างการพึ่งพาตนเองและความยั่งยืนให้กับชุมชน เป็นต้น

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายในการวิเคราะห์และเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของสองชุมชนในประเทศไทย ได้แก่ ชุมชนบ้านถ้ำ ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา และชุมชนศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอมะนัง จังหวัดพะเยา ที่มาในการเลือกสองชุมชนนี้เนื่องจาก 1) เป็นพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการวิจัยภายใต้โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชในพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ ที่ระบุพื้นที่การวิจัยในจังหวัดที่มหาวิทยาลัย (ที่นักวิจัยสังกัด) ตั้งอยู่ 2) ชุมชนบ้านถ้ำเป็นชุมชนในกรอบการอนุรักษ์สัตว์ ส่วนชุมชนศรีถ้อยเป็นชุมชนในกรอบการอนุรักษ์พืช และ 3) ชุมชนบ้านถ้ำมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเนื่องจากมีการค้นพบถ้ำและโบราณวัตถุหลายแห่งที่บ่งบอกถึงการอยู่อาศัยของมนุษย์ในอดีต อีกทั้งมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างปูหิน หรือปูจั่ว ส่วนชุมชนศรีถ้อยในตำบลศรีถ้อย มีอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ และวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยเฉพาะการปลูกลิ้นจี่ที่เป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของชุมชน โดยการศึกษาในบทความนี้ใช้แนวคิดทฤษฎีสัญวิทยาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อหาแนวทางในการวางแผนพัฒนาและอนุรักษ์อัตลักษณ์ของชุมชนในระยะยาวต่อไป

การวิเคราะห์และเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของทั้งสองชุมชนนี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เราเข้าใจถึงความแตกต่างของอัตลักษณ์ที่เกิดจากบริบทของพื้นที่เท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปใช้ในการวางแผนพัฒนาและอนุรักษ์อัตลักษณ์ของชุมชนได้ การศึกษาในลักษณะนี้ยังช่วยเสริมสร้างความเข้าใจและความเคารพในความหลากหลายทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสังคมที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน [3] นอกจากนี้ยังสามารถนำไปสู่การพัฒนา นโยบายที่เหมาะสมในการส่งเสริมและสนับสนุนอัตลักษณ์ของชุมชนในระยะยาว โดยการศึกษาในลักษณะนี้จะเป็นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและการรับรู้ถึงความสำคัญของอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ซึ่งจะช่วยในการสร้างสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อค้นหาและวิเคราะห์อัตลักษณ์ในพื้นที่ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ และตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา
2. เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบอัตลักษณ์ของทั้งสองชุมชนภายใต้กรอบแนวคิดอัตลักษณ์และทฤษฎีสัญวิทยา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มาจากงานวิจัย 2 เรื่อง คือ เรื่อง “การค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนผ่านวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ต.บ้านถ้ำ อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา” และ “การค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนผ่านวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา” โดยใช้กระบวนการการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ประกอบไปด้วยระเบียบวิธีวิจัยที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ใช้วิธีการลงสำรวจพื้นที่ สัมภาษณ์เจาะลึก สัมภาษณ์กลุ่ม และ SWOT Analysis ข้อมูลชุมชนใน 4 ด้าน ได้แก่ ประชากร ทรัพยากร วัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมความเชื่อ ซึ่งสร้างตามหลักแนวคิดทฤษฎีและการประมวลเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เจาะลึกแบบกึ่งโครงสร้าง และแบบสัมภาษณ์กลุ่มแบบมีโครงสร้าง เครื่องมือถ่ายและบันทึกภาพ บันทึกเสียง
3. ผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วยสมาชิกชุมชนบ้านถ้ำและชุมชนศรีถ้อย คัดเลือกแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาจากการเป็นสมาชิกชุมชนไม่ต่ำกว่า 5 ปี มีอายุไม่ต่ำกว่า 18 ปีบริบูรณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ของชุมชน รวมจำนวนผู้ให้ข้อมูลสิ้น 40 คน โดยแบ่งเป็นชุมชนละ 20 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชนในส่วนต่างๆ ที่มีประสบการณ์ความรู้ด้านสังคม วัฒนธรรม ประเพณี และทรัพยากรชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน พัฒนาชุมชน ปราชญ์ชุมชน แกนนำผู้สูงอายุ เป็นต้น
4. การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบ 3 เสา (Triangulation) ทั้ง 3 รูปแบบ ได้แก่ 1) ด้านข้อมูล การได้มาซึ่งข้อมูลมาจากบุคคลที่มีบทบาทหน้าที่ ความรู้ ประสบการณ์แตกต่างหลากหลาย 2) ด้านผู้วิจัย มีนักวิจัยในทีมวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย และวิทยากรกระบวนการ ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลร่วมกันทั้งในการสังเกตและสัมภาษณ์ 3) ด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเดียวกันด้วยหลากหลายวิธี ทั้งการสังเกต สัมภาษณ์เดี่ยว สัมภาษณ์กลุ่ม ทำ SWOT analysis ชุดข้อมูลชุมชน
5. การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์จะถูกแยกเป็นหมวดหมู่ต่าง ๆ เช่น อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ประเพณี และใช้การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบเพื่อวิเคราะห์ความแตกต่างและความเหมือนของอัตลักษณ์ระหว่าง 2 ชุมชน ตลอดจนการสังเคราะห์ข้อมูลภายใต้กรอบแนวคิดอัตลักษณ์และทฤษฎีสัญวิทยา

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ แบ่งออกเป็น 3 ด้านดังต่อไปนี้
 - 1.1 อัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) เสนอโดย Henri Tajfel และ John Turner เน้นที่การที่บุคคลรับรู้และยอมรับว่าตนเองเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคมใด ซึ่งการรับรู้ดังกล่าวสร้างอัตลักษณ์

ของบุคคล โดยเน้นที่การแบ่งแยก “เรา” และ “พวกเขา” ซึ่งทำให้เกิดการสร้างภาพลักษณ์และคุณค่าเฉพาะของกลุ่ม [4] อัตลักษณ์ทางสังคมยังประกอบด้วยการให้คุณค่ากับการเป็นสมาชิกของกลุ่ม การเปรียบเทียบกับกลุ่มของตนกับกลุ่มอื่น ๆ และการทำให้สมาชิกของกลุ่มรู้สึกถึงความเป็นหนึ่งเดียว

1.2 อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) เน้นที่การสร้างอัตลักษณ์ผ่านการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรม ประเพณี และประวัติศาสตร์ของกลุ่ม การมีส่วนร่วมเหล่านี้ทำให้บุคคลรู้สึกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและสร้างอัตลักษณ์ที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมและประเพณีที่มีความหมายเฉพาะ [5] อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมยังเกี่ยวข้องกับการที่บุคคลใช้วัฒนธรรมในการแสดงออกและการทำความเข้าใจตนเองในบริบทของสังคม

1.3 อัตลักษณ์เชิงสถานการณ์ (Situational Identity) ของ Erving Goffman เน้นที่การที่บุคคลสามารถมีหลายอัตลักษณ์ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และบริบทที่เปลี่ยนไป การแสดงออกของอัตลักษณ์จึงมีความยืดหยุ่นและปรับตัวตามความต้องการของสถานการณ์นั้นๆ [8] แนวคิดนี้ช่วยให้เข้าใจว่าอัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่คงที่ แต่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

2. แนวคิดทฤษฎีสัญวิทยา (Semiotics Theory) เสนอโดย Ferdinand de Saussure และ Roland Barthes เน้นที่การศึกษาสัญลักษณ์และความหมายในสังคม สัญวิทยามุ่งเน้นที่การสร้างและการตีความสัญลักษณ์ที่มีบทบาทในการสื่อสารและการสร้างอัตลักษณ์ [1, 6] Saussure กล่าวว่า สัญลักษณ์มีสององค์ประกอบหลักคือ ตัวสัญญาณ (signifier) และความหมาย (signified) ส่วน Barthes เพิ่มเติมว่า สัญลักษณ์ยังสามารถมีความหมายที่ซับซ้อนขึ้นเมื่อถูกตีความในบริบทที่แตกต่างกัน [7] และแบ่งประเภทความหมายออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ความหมายโดยอรรถ (Denotative Meaning) หรือความหมายเชิงพรรณนา (Descriptive) และความหมายโดยนัยประหวัด (Connotative Meaning) เป็นความหมายเชิงตีความ (Interpretative) ซึ่งเป็นความหมายที่เกิดจากกระบวนการตีความเกี่ยวข้องกับอัตวิสัย (Subjectivity) ทั้งระดับตัวบุคคล กลุ่ม สังคม-วัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างแยกกันไม่ออก และความหมายในรูปแบบนี้ยังมีความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของกาลเวลา สถานที่ และกลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง [10] การใช้แนวคิดสัญวิทยา จะช่วยให้เข้าใจว่าชุมชนทั้งสองมีการใช้สัญลักษณ์ต่าง ๆ ในการสร้างและส่งเสริมอัตลักษณ์อย่างไร การศึกษานี้จะช่วยให้เห็นว่าการใช้สัญลักษณ์มีผลต่อการสร้างความหมายและการแสดงออกของอัตลักษณ์ในชุมชนอย่างไร

บทความวิจัยชิ้นนี้ได้นำกรอบแนวคิดอัตลักษณ์มาศึกษาและวิเคราะห์เปรียบเทียบอัตลักษณ์ระหว่างชุมชนและนำทฤษฎีสัญวิทยามาเป็นกรอบในการวิเคราะห์สัญลักษณ์หลักของชุมชนที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนทั้งสอง เพื่อตีความหมายที่ชุมชนสื่อสารผ่านสัญลักษณ์ในแง่มุมด้านวิถีชีวิตวัฒนธรรม

ผลการศึกษา

อัตลักษณ์บ้านถ้ำ อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา

บ้านถ้ำเป็นชุมชนเก่าแก่โบราณจากการขุดพบหลักฐานวัตถุโบราณ และกรุเก่าของวัดโบราณมากถึง 40 กว่าวัด (ดังแผนภาพที่ 1) ดังนั้นอายุของชุมชนแห่งนี้สันนิษฐานว่าอาจมีการตั้งถิ่นฐานมาก่อนยุคสมัยของพ่อขุนงำเมืองปกครองในเขตพื้นที่จังหวัดพะเยา เนื่องจากโบราณวัตถุที่มีการขุดค้นพบเป็นโบราณวัตถุที่มีอายุเก่าแก่กว่าในยุคของพ่อขุนงำเมือง อีกทั้งพื้นที่ในบริเวณชุมชนบ้านถ้ำมีลักษณะภูมิประเทศที่มีถ้ำ

เป็นจำนวนมากกว่า 50 ถ้าตามแนวภูเขาที่อยู่ด้านหลังชุมชนโดยจากการศึกษาของนักวิชาการในพื้นที่ และจากการบอกเล่าของคนในชุมชน พบว่าอาจเป็นพื้นที่โบราณมาตั้งแต่สมัยยุคโคโนเสาร์ เนื่องจากมีการค้นพบ ซากฟอสซิล และอาจเป็นพื้นที่ที่ตื้นเขินมาก่อนเนื่องจากมีบ่อทรายอยู่บนภูเขา และในช่วงของปีก็จะพบว่ามีน้ำผุดออกมาจากบ่อทรายนั่น อีกทั้งในบริเวณของลำน้ำในหมู่บ้านช่วงที่ติดกับเขื่อนห้วยแม่แฝงจะพบ ปูพื้นถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากปูทั่ว ๆ ไปในบริเวณชุมชนอื่นใกล้เคียง จากการศึกษาวัยของนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสัตว์ คณะเกษตรศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยพะเยา พบว่าปูพื้นถิ่นที่บ้านถ้ำนี้ เป็นปูที่แตกต่าง และหาได้ยากในพื้นที่อื่น ปูพื้นถิ่นนี้มีลักษณะลำตัวสีน้ำตาลเข้ม มีขนาดค่อนข้างเล็ก ไม่ใหญ่เหมือนปูตามท้องนาทั่วไป และมักพบในบริเวณโคตหิน หรือใต้หินที่อยู่ตามลำน้ำจากเขื่อนห้วยแม่แฝง ที่เชื่อมต่อกับภูเขาที่พบถ้ำเป็นจำนวนมากในตำบลบ้านถ้ำ ดังนั้นคนในชุมชนบ้านถ้ำจึงเรียกปูชนิดนี้ว่า “ปูหิน” (ดังแผนภาพที่ 2) หรือตามภาษาท้องถิ่นของคนในชุมชนเรียกว่า “ปูจั่ว”

“ปูหิน” ตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา จัดอยู่ในประเภทของสัตว์น้ำจืด พบได้เฉพาะท้องถิ่นและเฉพาะจุด ปูหินที่พบในชุมชนบ้านถ้ำน่าจะเป็นสายพันธุ์ปูโบราณ และพบได้เฉพาะที่บริเวณ น้ำตกหรือเขื่อนห้วยแม่แฝง และถ้ำใกล้เคียงในบริเวณพื้นที่วัดพระธาตุจอมศีลเขตสวนรุกขชาติของชุมชน ปูหิน มีสีสันแตกต่างจากปูนา และปูน้ำจืดทั่วไปในท้องถิ่น มักอาศัยอยู่บริเวณน้ำที่สะอาดใส และพบได้มากในฤดูหนาว การดำรงอยู่ของปูหินในชุมชนบ้านถ้ำแสดงถึงความสำคัญ 3 ประเด็นดังนี้

1) ด้านประวัติศาสตร์ แม้ว่าชุมชนบ้านถ้ำจะเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณ และเป็นชุมชนที่เลื่อมใส ในพุทธศาสนา ดังปรากฏหลักฐานทางโบราณวัตถุ และโบราณสถานจำนวนมาก เช่น ขวานหินขัดแบบมีป้า และไม่มีป้า กำไลหิน เครื่องดินเผา กุสันหัวหม่น กุพระเจ้าตากหงาย กุถ้าขาม วัดพระธาตุจอมศีล วัดสุวรรณคูหา ถ้ำอิด รอยพระพุทธรูป ฯลฯ หลักฐานทางประวัติศาสตร์สะท้อนให้เห็นภาพของชุมชนโบราณว่า การตั้งชุมชนตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบันจะเลือกพื้นที่ที่อุดมด้วยป่าไม้ แหล่งน้ำที่เหมาะสมแก่การทำเกษตร และชัยภูมิที่เหมาะสม เหล่านี้เป็นข้อมูลที่สันนิษฐานได้ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏ หากย้อนกลับก่อน การสร้างบ้านแปลงเมืองเป็นชุมชนโบราณ โดยพิจารณาจากข้อมูลทางธรณีวิทยา การค้นพบซากฟอสซิล บ่อทรายบริเวณภูเขา สามารถคาดเดาได้ว่าพื้นที่ของชุมชนบ้านถ้ำน่าจะเป็นทะเลมาก่อน และ “ปูหิน” น่าจะเป็นปูโบราณที่มีมาก่อนยุคชุมชนโบราณบ้านถ้ำ ดังนั้น “ปูหิน” ถือว่ามีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านถ้ำ

2) ด้านความอุดมสมบูรณ์ บ้านถ้ำเป็นชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติ สัตว์ป่า ป่าไม้ เหมาะแก่การทำเกษตร สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านถ้ำก็คือ “ปูหิน” เนื่องจากเป็นสัตว์ที่มีแหล่งที่อยู่เฉพาะถิ่น และอาศัยในบริเวณที่มีน้ำใส ได้แก่ เส้นทางน้ำจากน้ำตกและเขื่อน ห้วยแม่แฝงลงมายังหมู่บ้าน และสวนรุกขชาติที่มีพื้นที่อยู่ในวัดพระธาตุจอมศีล เป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์พืช และสัตว์ของชุมชนรวมถึงปูหินด้วย ดังที่ นายอินคำ พุทธสอน ได้กล่าวถึง ลักษณะธรรมชาติของปูหินว่า

“...ปูหินจะอยู่บริเวณลุ่มถ้ำ วัดดง วัดดอย สวนรุกขชาติ และตรงที่น้ำออกสู่อุคนเขาบกิน เปล่อนุรักษ์ไว้เฝ้า บกกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษกันมาละ...”

หากไม่ขัดสน คนในชุมชนหรือใกล้เคียงจะไม่นำมารับประทานเพราะเป็นปูโบราณหายาก และมีเฉพาะ ฤดูกาล ปูหินยังเป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนบ้านถ้ำ เพราะหากระบบนิเวศน์เสื่อมโทรม แหล่งต้นน้ำไม่สมบูรณ์ ปูหินคงสูญพันธุ์

Figure 1 Map of ancient ruins and essential temples in Ban Tham Subdistrict, Dok Khamtai District, Phayao Province.

Figure 2 Rock crabs are found in Ban Tham Subdistrict, Dok Khamtai District, Phayao Province. .

ทั้งนี้ในทุก ๆ ปี ชุมชนบ้านถ้ำจะมีการจัดพิธีบวงสรวงน้ำ ชวนน้ำบ่อทราย เพื่อเป็นการอนุรักษ์พื้นที่ป่าและแหล่งน้ำผุดออกจากบ่อทรายกลางภูเขา ณ สวนรุกขชาติในบริเวณวัดพระธาตุจอมศีล เพื่อให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างปูหินได้รับการอนุรักษ์จากคนในชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนคู่ชุมชนต่อไป

3) ด้านอัตลักษณ์ชุมชน จากที่กล่าวมาแล้วว่า “ปูหิน” เป็นปูโบราณที่แสดงถึงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ขั้นสำคัญของชุมชนบ้านถ้ำยุคก่อนประวัติศาสตร์ “ปูหิน” ยังเป็นสัญลักษณ์ความอุดมสมบูรณ์

ของระบบนิเวศในชุมชนบ้านถ้ำ เนื่องจากจะดำรงอยู่ได้ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และแพร่พันธุ์เฉพาะพื้นที่ เหตุผลดังกล่าวทำให้ “ปูหิน” ถือได้ว่าอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชนบ้านถ้ำ เนื่องจากบ้านถ้ำเป็นแหล่งกำเนิดปูสายพันธุ์โบราณที่หาได้ยากในพื้นที่อื่น จึงควรอนุรักษ์สายพันธุ์ “ปูหิน” ให้ดำรงอยู่คู่กับชุมชนต่อไป โดยการจํารักรักษาทรัพยากรธรรมชาติแวดล้อม และใช้วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ ความสำคัญเกี่ยวกับ “ปูหิน” ให้แก่คนในชุมชนในรูปแบบการเล่าเรื่อง ให้สามารถสื่อสารเรื่องราวของปูหินให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยว ผู้ที่สนใจ และบุคคลที่เล็งเห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ การสร้างให้ปูหินเกิดเป็น “อัตลักษณ์” ของชุมชนบ้านถ้ำ นอกจากจะช่วยอนุรักษ์ทรัพยากร ยังสามารถสร้างมูลค่าให้กับชุมชนทั้งในแง่ของการท่องเที่ยว สินค้า และบริการ

จากที่กล่าวมา ปูหิน อาจจัดเป็นอัตลักษณ์ทางสังคมในด้านการดำรงชีวิตที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และส่งผลให้เกิดการอัตลักษณ์ด้านวัฒนธรรมประเพณีผ่านพิธีกรรมที่ส่งเสริมและอนุรักษ์ขึ้น

อัตลักษณ์ศรีถ้อย อ. แม่ใจ จ.พะเยา

การปลูกลิ้นจี่ของตำบลศรีถ้อยปัจจุบันถือเป็นพืชที่สร้างรายได้หลักให้แก่คนในชุมชน การปลูกลิ้นจี่ยุคเริ่มแรกมีมาตั้งแต่ปี 2512 โดยนายจันทร์ พาชะนนท์ เป็นผู้เริ่มปลูกเป็นคนแรก โดยเริ่มปลูกที่ตำบลห้วยปากกล้วย และแพร่ไปยังพื้นที่อื่น ๆ ของตำบลศรีถ้อย หลังจากนั้นลิ้นจี่จึงเข้ามาแทนที่พืชไร่ชนิดอื่น ๆ ที่ปลูกอยู่เดิม เช่น มะเดื่อ มะแตง แคนตาลูป ลิ้นจี่ศรีถ้อยมีรสชาติหวานกรอบ จึงมีการกล่าวถึงอัตลักษณ์ลิ้นจี่ศรีถ้อยว่า “ไหล่ยก ออกตั่ง หักกอก กันปาน” สายพันธุ์ที่นิยมปลูกในพื้นที่ตำบลศรีถ้อยได้แก่ พันธุ์ฮงฮวย พันธุ์โอวเฮียะ และพันธุ์อีตอ ลิ้นจี่พันธุ์ฮงฮวยเป็นลิ้นจี่สายพันธุ์ที่สำคัญที่สุดสำหรับคนชุมชนศรีถ้อย เนื่องจากเป็นสายพันธุ์ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนสินค้า GI จากกรมทรัพย์สินทางปัญญาเมื่อปี พ.ศ.2561 การรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกลิ้นจี่ในตำบลศรีถ้อยมีความเข้มแข็งอย่างมาก เพราะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ และการลงพื้นที่เพื่อช่วยปรับปรุงและแปรรูปผลิตภัณฑ์ของนักวิจัย มหาวิทยาลัยพะเยา ทำให้เกษตรกรมีความรู้ในการเพาะปลูก การบำรุงดิน และการกำจัดศัตรูพืชด้วยวิถีธรรมชาติ การแปรรูปวัตถุดิบที่หลากหลายเช่น น้ำลิ้นจี่ ลิ้นจี่อบแห้ง กาแฟลิ้นจี่ ลิ้นจี่กระป๋องฯ สร้างโอกาส ลดการสูญเสียจากปัญหาลิ้นจี่ล้นตลาด นอกจากนี้เกษตรกรยังเรียนรู้ในการใช้เทคโนโลยีในการประชาสัมพันธ์ และทำการตลาดด้วยตนเอง ลดปัญหาการรับซื้อจากพ่อค้าคนกลาง ส่งผลให้เกิด “เทศกาลลิ้นจี่ของดีเมืองพะเยา” และ “งานลิ้นจี่แม่ใจ” ที่จัดขึ้นประจำปีในช่วงเดือนพฤษภาคม ช่วงฤดูกาลผลผลิตลิ้นจี่โดยจัดขึ้นริมกว๊านพะเยา อำเภอเมือง และในพื้นที่อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมของจังหวัดที่ยืนยันความสำคัญของลิ้นจี่ที่มีต่อวิถีชีวิตของคนในพื้นที่

แม้ว่าคนชุมชนศรีถ้อยจะเพิ่งเข้ามาตั้งรกรากเมื่อราว 100 ปี แต่คนในชุมชนได้ร่วมมือในการสร้างวัดและทำนุบำรุงพุทธศาสนา เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และประกอบพิธีสำคัญในชีวิต ได้แก่ วัดศรีบุญชุม วัดฝายหิน วัดโพธาราม วัดพระธาตุจอมก้อ และวัดจอมก้อ 2 (ดังแผนภาพที่ 3) การสร้างวัดของชาวศรีถ้อยเกิดขึ้นจากศรัทธาที่มีพุทธศาสนา เพื่อเป็นศูนย์รวมใจของชุมชนในการประกอบประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีสงฆ์ น้ำพระเจ้าทองทิพย์ พิธีสงฆ์ น้ำพระธาตุจอมก้อ ตานข้าวใหม่ ตานขันข้าว เข้าพรรษา ออกพรรษา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปลูกลิ้นจี่คือ พิธีไหว้พระธาตุจอมก้อ ที่จะกระทำทุกปี เพื่อบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคุ้มครองชาวสวน และให้ได้ผลผลิตดี

Figure 3 Map of the Sri Thoi community, Sri Thoi Subdistrict, Mae Chai District, Phayao Province

นอกจากนี้ยังพบว่าแม่ชาวชุมชนศรีถ้อยจะมีประกอบประเพณี พิธีกรรมตามความเชื่อของศาสนาพุทธ ชาวบ้านตำบลศรีถ้อย ยังมีความเชื่อในเรื่องของผีป่า ผีนา และผีบรรพบุรุษเช่นเดียวกับชุมชนในพื้นที่อื่น จากการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์และติดตามวิถีชีวิตของชาวสวนลิ้นจี่ศรีถ้อย จะมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้ คือ พิธีไหว้เจ้าที่ พิธีสู่ขวัญลิ้นจี่ พิธีสืบทอดและบวชต้นลิ้นจี่พันธุ์ฮวงฮวยต้นแรกของแม่ใจ อายุ 55 ปี ในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี พิธีกรรมเหล่านี้สะท้อนถึงการให้ความสำคัญต่อพืชลิ้นจี่และการเพาะปลูกลิ้นจี่ เช่นเดียวกับการปลูกข้าว และลำไยในชุมชนอื่นในพื้นที่จังหวัดพะเยา

สำหรับพิธีไหว้เจ้าที่ตามความเชื่อของชาวศรีถ้อย เชื่อว่าทุกพื้นที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลคุ้มครอง การเพาะปลูกจะได้ผลผลิตดีต้องบอกแก่เจ้าที่ในสวนของตน การไหว้เจ้าที่ของชาวสวนลั่นจีเป็นการบอกกล่าวเพื่อลั่นจีติดลูกตก ฝนตกต้องตามฤดูกาล หากสำเร็จตามที่บนบานไว้เจ้าของสวนจะนำไป เหล้า มาเช่นไหว้ตอบแทน การไหว้เจ้าที่ขึ้นอยู่กับความเชื่อส่วนบุคคล จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลพบว่า ชาวสวนลั่นจีส่วนใหญ่ยังคงประกอบพิธีกรรมไหว้เจ้าที่ตามความเชื่อที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ขณะเดียวกันก็มีเกษตรกรบางส่วนไม่ได้ประกอบพิธีกรรม ชาวสวนที่ยังคงประกอบพิธีไหว้เจ้าที่สวนลั่นจีจะเป็นกลุ่มคนสูงวัยที่ยังคงเชื่อเรื่องผี ความเชื่อดังเดิมนี้นำแสดงถึงความคาดหวัง และต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ขณะที่เกษตรกรรุ่นใหม่มองว่าลั่นจีเป็นพิธีชนิดหนึ่ง ผลผลิตจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศที่เหมาะสม การให้ปุ๋ยบำรุงดิน และความใส่ใจของเกษตรกรเอง

การสู่ขวัญลั่นจี สืบชะตาและบวชต้นลั่นจีเป็นอีกพิธีกรรมที่ชาวสวนลั่นจีศรีถ้อยทำเป็นประจำทุกปี โดยปกติการสู่ขวัญนิยมทำในสัตว์ และคน เช่น สู่ขวัญคน สู่ขวัญควาย สู่ขวัญช้าง แต่เพื่อให้เกิดสิริมงคลในการปลูกลั่นจี ชาวสวนลั่นจีศรีถ้อยมีความเชื่อเรื่องขวัญ หากมีการสู่ขวัญ เรียกขวัญ สืบชะตาให้อยู่กับต้นลั่นจีจะทำให้ได้ผลผลิต โรคภัยไม่เบียดเบียน แม้จะเป็นพิธีกรรมที่มักจะไม่ปรากฏในพิธี แต่ชาวสวนลั่นจีศรีถ้อยได้ประกอบพิธีกรรมดังกล่าว เพื่อสะท้อนถึงการให้ความสำคัญกับพืชลั่นจีอย่างมาก ในแง่ของพืชที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิต และเป็นรายได้หลักของชุมชน

ลั่นจีมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวตำบลศรีถ้อยทั้งในแง่ของพืชเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่แสดงออกในรูปของประเพณี พิธีกรรม ถือเป็นพืชชนิดหลักที่ชาวศรีถ้อยให้ความสำคัญ จากการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกลั่นจี การแปรรูปสินค้า และพัฒนาผลิตภัณฑ์ วิถีชีวิตที่ผูกพันกับลั่นจีของชาวตำบลศรีถ้อยยังสัมพันธ์กับความเชื่อ และพิธีกรรม ดังปรากฏเป็นพิธีกรรมไหว้เจ้าที่ สู่ขวัญ สืบชะตาและบวชต้นลั่นจี ลั่นจีศรีถ้อยจึงถือเป็นอัตลักษณ์ชาวชุมชนศรีถ้อยที่ชี้ให้เห็นถึงความร่วมมือร่วมใจของคนในชุมชนในการพัฒนาการปลูกลั่นจีแบบผสมผสานระหว่างเทคโนโลยี และวิถีความเชื่อแบบดั้งเดิมของคนในชุมชน

การวิเคราะห์เปรียบเทียบอัตลักษณ์ในตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ และตำบลบ้านถ้ำ อำเภอดอกคำใต้ จังหวัดพะเยา

ในการศึกษาวิจัยนี้ มีการวิเคราะห์และเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านถ้ำและชุมชนศรีถ้อย โดยใช้แนวคิดอัตลักษณ์และกรอบทฤษฎีสัญวิทยาเพื่อทำความเข้าใจถึงการประกอบสร้างและแสดงออกของอัตลักษณ์ในบริบทของพื้นที่ที่แตกต่างกัน การวิจัยพบว่าอัตลักษณ์ของทั้งสองชุมชนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะในด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน

ชุมชนบ้านถ้ำมีอัตลักษณ์ที่เน้นไปทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับโบราณวัตถุและพิธีกรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น การมีโบราณสถานและพิธีกรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เช่น พิธีทำบุญตักบาตรในถ้ำและการบูชาพระพุทธรูปในถ้ำ ทำให้ชุมชนนี้มีอัตลักษณ์ที่เน้นความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และศาสนาอย่างชัดเจน อีกทั้งในด้านทรัพยากรธรรมชาติยังมีปูหิน หรือปูว์ที่เป็นสัตว์สำคัญของคนในพื้นที่ โดยในปัจจุบันได้รับการอนุรักษ์จากคนในชุมชนและขับเคลื่อนด้วยผู้มีบทบาทสำคัญในการเป็นนักพัฒนาชุมชนอย่างพระครูสุนทรวิมลคุณ เจ้าอาวาสวัดพระธาตุจอมศีล [13] ขณะที่**ชุมชนศรีถ้อย**มีการเน้นไปทางการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนผ่านกิจกรรมและเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานประเพณีตักบาตรเทโวและการจัดงานประเพณีของชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าวสร้างความรู้สึกของการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่างแข็งแกร่ง และที่มี

ความสำคัญเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนอย่างยิ่งคือ กิจกรรม วัฒนธรรม ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับลัทธิ เช่น พิธีสู่ขวัญ พิธีสืบทอด และพิธีบวงสรวงลัทธิ เพื่อเป็นการอนุรักษ์และให้คนในชุมชนพึงรำลึกถึงความสำคัญของต้นไม้หรือพืชที่เป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตที่สำคัญของคนในชุมชน และกิจกรรมเทศกาลลัทธิของดีเมืองพะเยา ที่จัดขึ้นประจำปี

เมื่อพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ พบว่า ชุมชนทั้งสองมีการสร้างอัตลักษณ์ผ่านความเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมและการปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่ได้รับการสืบทอดมา แม้ว่าจะมีความแตกต่างในรายละเอียด เช่น ชุมชนบ้านถ้ำเน้นที่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์และประวัติศาสตร์ ในขณะที่ชุมชนศรีถ้อยเน้นที่การเกษตรและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร

จากการวิเคราะห์หาลัทธิพบว่าชุมชนบ้านถ้ำใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและศาสนาเพื่อสร้างความหมายในอัตลักษณ์ของชุมชน ในขณะที่ชุมชนศรีถ้อยใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์และการรวมตัวของสมาชิกในชุมชน การเปรียบเทียบนี้ทำให้เห็นว่าการสร้างอัตลักษณ์ในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่และปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป

อภิปรายผล

ในการศึกษานี้มีการค้นพบว่าอัตลักษณ์ของบ้านถ้ำและศรีถ้อยมีความเหมือนและแตกต่างกันในหลายด้าน การอภิปรายผลการวิจัยนี้ดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์เปรียบเทียบอัตลักษณ์ชุมชน ชุมชนบ้านถ้ำมีอัตลักษณ์ที่สำคัญคือความเชื่อมโยงกับธรรมชาติและประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน การศึกษาโดย Williams และ Patterson [9] พบว่า การเชื่อมโยงกับธรรมชาติและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน **ชุมชนบ้านถ้ำ** มีสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เช่น ถ้ำศักดิ์สิทธิ์และวัดเก่าแก่อยู่จำนวนมาก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอัตลักษณ์ชุมชน ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานที่เหล่านี้เป็นส่วนสำคัญของการสร้างและรักษาอัตลักษณ์ นอกจากนี้ชุมชนบ้านถ้ำยังมีสัตว์พื้นถิ่นอย่าง “ปูหิน” เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่บ่งบอกความอุดมสมบูรณ์ที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตกับคนในชุมชนมาช้านานและอยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่สำคัญในการประกอบพิธีกรรมและประเพณีอย่างที่เป็นบริเวณสวนรุกขชาติวัดพระธาตุดอยม้อ ในทางกลับกัน **ชุมชนศรีถ้อย** มีอัตลักษณ์ที่เด่นชัดในเรื่องของการเกษตรและประเพณีท้องถิ่น ซึ่งให้เห็นว่าการเกษตรและการปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนชนบท ในกรณีของชุมชนศรีถ้อย ผลผลิตทางการเกษตร เช่น ลิ้นจี่ ไม่เพียงแต่เป็นพืชเศรษฐกิจ แต่ยังมีบทบาทในพิธีกรรมท้องถิ่นอย่างพิธีสู่ขวัญลิ้นจี่และพิธีสืบทอดต้นลิ้นจี่ และงานเทศกาลลิ้นจี่ประจำปี ทำให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างอัตลักษณ์ทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม

ผลการศึกษาเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ทางสังคม (Social Identity) ซึ่งเน้นว่าการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนเกิดขึ้นจากการรับรู้และยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มทางสังคม โดยมีการแบ่งแยกระหว่าง “เรา” และ “พวกเขา” อัตลักษณ์ที่ชัดเจนในแต่ละชุมชนทำให้สมาชิกของชุมชนรู้สึกถึงความเป็นหนึ่งเดียวและความภูมิใจในวัฒนธรรมของตน และยังส่งผลให้มีความสอดคล้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม (Cultural Identity) เนื่องจากเกิดวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมของชุมชนตามมา

2. การวิเคราะห์ภายใต้กรอบแนวคิดทฤษฎีสัญวิทยา (Semiotics Theory) การตีความของสัญลักษณ์ในแต่ละชุมชนภายใต้บริบทของสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม [11] ใช้การตีความตามกรอบสัญวิทยาของ Roland Barthes [7] ดังต่อไปนี้

2.1 ความหมายโดยอรรถ หรือความหมายเชิงพรรณนา เป็นการให้ความหมายโดยทั่วไป ดังนั้นปูหินบ้านถ้ำ คือ สัตว์ชนิดหนึ่ง พบมากตามลำธารและเขื่อนห้วยแม่แฝง ส่วนลันจี่ศรีถ้อย คือ ผลไม้ชนิดหนึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของศรีถ้อย

2.2 ความหมายโดยนัยประวัติ หรือความหมายเชิงตีความ เป็นความหมายที่เกิดจากกระบวนการตีความ เกี่ยวข้องกับอัตวิสัย ทั้งระดับตัวบุคคล กลุ่ม สังคม-วัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างแยกกันไม่ออก [10] โดย **ปูหินบ้านถ้ำ** สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ เป็นแหล่งรวมจิตใจมีนัยยะในการสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนอนุรักษ์และหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ทำให้เกิดวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมความเชื่อของคนในชุมชนที่ผูกพันอยู่กับปูหิน **ส่วนลันจี่ศรีถ้อย** สื่อถึงวิถีชีวิตของเกษตรกรการพึ่งพาของมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติของคนในพื้นที่ ส่งผลให้ลันจี่สำหรับคนในชุมชนนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่พืชชนิดหนึ่ง แต่ยังเปรียบเสมือนหัวใจของชุมชนที่หล่อเลี้ยงชีวิตจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้เกิดพิธีกรรมที่สำคัญหลายพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับลันจี่ เป็นการแสดงถึงความสำคัญและความผูกพันของคนในชุมชนกับพืชชนิดนี้ ซึ่งการจัดพิธีกรรมเหล่านี้เป็นการสร้างการมีส่วนร่วมหรือเป็นศูนย์รวมจิตใจคนในชุมชนไว้ด้วยกัน

ทั้งนี้ การให้ความสำคัญกับพืช และสัตว์ในการเป็นตัวแทนชุมชน ยังตรงกับ Claude Levi Strauss [12] กล่าวไว้ว่า พืช และสัตว์ เป็นสัญลักษณ์ (Totem) ของเผ่าต่างๆ ไม่ได้ถูกเลือกมาเป็น totem เพียงเพราะว่ามีประโยชน์สำหรับเป็นอาหารหรือเครื่องประดับเท่านั้น แต่เป็น message ที่สื่อภาษาของมนุษย์เปรียบเทียบโครงสร้างสังคมกับโครงสร้างของธรรมชาติอีกด้วย

สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบอัตลักษณ์ของชุมชนบ้านถ้ำและชุมชนศรีถ้อย และวิเคราะห์ด้วยกรอบแนวคิดทฤษฎีสัญวิทยาในการทำความเข้าใจถึงการสร้างและแสดงออกของอัตลักษณ์ในบริบทของพื้นที่ที่แตกต่างกัน ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายและความซับซ้อนของอัตลักษณ์ของทั้งสองชุมชน ซึ่งสะท้อนถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และการปฏิบัติทางสังคม

สำหรับชุมชนบ้านถ้ำ อัตลักษณ์เด่นชัดอยู่ที่การเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติอย่างปูหิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีสถานที่สำคัญทางศาสนาและประวัติศาสตร์เช่นถ้ำศักดิ์สิทธิ์และวัดเก่าแก่ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานที่เหล่านี้มีบทบาทสำคัญในการสร้างความหมายและรักษาสัญลักษณ์ของชุมชน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับธรรมชาติและประวัติศาสตร์นี้เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านถ้ำมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ

ขณะที่ชุมชนศรีถ้อย มีอัตลักษณ์ที่เน้นไปที่การเกษตรและการรวมตัวของสมาชิกในชุมชน ผลผลิตทางการเกษตรเช่น ลันจี่ เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญซึ่งสะท้อนถึงวิถีชีวิตและประเพณีของชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมและเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรทำให้เกิดความรู้สึกร่วมกันของการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนศรีถ้อย

การศึกษาในครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดอัตลักษณ์ทางสังคมที่เน้นการสร้างอัตลักษณ์ผ่านการรับรู้และยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มทางสังคม การใช้สัญลักษณ์ในแต่ละชุมชนสะท้อนถึงวิถีชีวิตและค่านิยมที่ได้รับการสืบทอดมา การวิจัยนี้ยังสนับสนุนแนวคิดทฤษฎีสัญวิทยาที่ชี้ให้เห็นว่าสัญลักษณ์และความหมายที่เกี่ยวข้องกับพืช และสัตว์ในบริบทสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต 1) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชุมชนควรให้ความสำคัญกับบริบทของพื้นที่และปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์แตกต่างกันไป เพื่อให้เข้าใจถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต และ 2) ควรมีการใช้แนวคิดทฤษฎีสัญวิทยาในการวิเคราะห์สัญลักษณ์และอัตลักษณ์ของชุมชนในหลากหลายพื้นที่ จะช่วยให้เข้าใจถึงความหมายที่ลึกซึ้งและความซับซ้อนของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในชุมชนต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น และสามารถนำผลการศึกษาที่ได้ไปต่อยอดในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และความยั่งยืนของชุมชนผ่านการนำเสนอนโยบายและการวางแผนพัฒนาต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย 2 เรื่อง ได้แก่ 1) การค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนผ่านวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ต.บ้านถ้ำ อ.ดอกคำใต้ จ.พะเยา และ 2) การค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนผ่านวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา โดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานประมาณแผ่นดิน ภายใต้ โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชในพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ประจำปี 2565 อีกทั้งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้นำชุมชน และคนในชุมชนทั้งสอง ทำให้งานวิจัยทั้งสองเรื่องนี้สำเร็จลุล่วงจนนำมาสู่การเขียนบทความในครั้งนี้ได้

References

- [1] Barthes, R. (1967). *Elements of Semiology* (A. Lavers & C. Smith, Trans.). London: Jonathan Cape. (Original work published 1964)
- [2] Eco, U. (1976). *A Theory of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press.
- [3] National Research Council of Thailand. (2018). *Research report on the identity and lifestyle of communities in Thailand*. Bangkok: National Research Council of Thailand.
- [4] Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- [5] Hall, S. (1997). Cultural identity and diaspora. In K. Woodward (Ed.), *Identity and Difference* (pp. 51-59). London: Sage.
- [6] Saussure, F. de (1916). *Course in General Linguistics*. New York: McGraw-Hill.
- [7] Barthes, R. (1972). *Mythologies* (A. Lavers, Trans.). Hill and Wang. (Original work published 1957).
- [8] Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books.

- [9] Williams, D. R., & Patterson, M. E. (1999). Environmental psychology: Mapping landscape meanings for ecosystem management. In H. K. Cordell & J. C. Bergstrom (Eds.). *Integrating social sciences and ecosystem management: Human dimensions in assessment, policy, and management* (pp. 141-160). Champaign, IL: Sagamore Press.
- [10] Kaewthep, K., et al. (2012). *Old media, new media, semiotics, identity, and ideology*. Bangkok: Phap Pim Printing Partnership.
- [11] Kaewthep, K. (2010). *New Approaches to Communication Studies*. Bangkok: Phap Pim Printing Partnership.
- [12] Boonmee, T. (1986). An introduction to semiology and its application in socio-anthropological studies. *Political Science Review Journal*, 1(1), December 1986. Ramkhamhaeng University.
- [13] Banmuang. (2024, October 6). Monks from renowned temples preserve rock crabs to maintain ecological balance. *Banmuang*. <https://www.banmuang.co.th/news/region/400837>